

BİN NASİHATİ BİR MUSİBETE YEĞLEYEN MANZUM NASİHATNAME ÖRNEĞİ: *TEHZİBÜ'Ş- ŞİYEM FÎ-NAZMİ'L-HİKEM**

A SAMPLE OF IN VERSE ADVISORY GENRE PREFERRING A THOUSAND
PIECES OF ADVICE TO ONE EXAMPLE: *TEHZİBÜ'Ş-ŞİYEM FÎ-NAZMİ'L-HİKEM*

Muhammet İNCE **

ÖZ

İslam kültür ve medeniyeti ışığında yetişmiş Anadolu sahasındaki şairler, inşa ettikleri yazılı ürünler arasında, nasihatname türüne ayrı bir önem vermişler, çeşitli örneklerle bu türün varlığını Cumhuriyet dönemine kadar sürdürmüşlerdir. Bu çalışmada, XX. yüzyılda Divan Edebiyatı şiir anlayışını devam ettiren Ali Salâhaddin Yiğitoğlu (d.1877-ö.1939), yazdığı dinî, tasavvufî ve hikemî şiirlerinin yanı sıra, güzel ahlakî konu ettiği telif ve tercümeyle bu türün önemli temsilcileri arasında sayılmıştır. Yiğitoğlu'nun güzel ahlakî konu alan “Tehzîbü'ş-Şiyem” isimli eseri, manzum nasihatnameler ışığında ele alınmış, şairin hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi verildikten sonra eser, şekil ve muhteva açısından incelenmiştir. Manzum bir eser olan Tehzîbü'ş-Şiyem'in, matla, müfret, kıt'a, nazım ve mesnevi nazım şekli ve aruz vezniyle yazılmış bin şiirden meydana geldiği tespit edilmiştir. Yiğitoğlu, her bir şiiriyle ahlakî ve hikemî bir mevzuyla işleyerek bin nasihat vermeyi hedeflemiş, bu sayede eseri, türünün dikkat çekici örneklerinden biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Manzum nasihatname, Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, Tehzîbü'ş-Şiyem.

* Bu makale 15.09.2022 tarihinde dergimize gönderilmiş; 16.09.2022 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 30.09.2022 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atfî şekli; Muhammet İnce, Bin Nasihati Bir Musibete Yeğleyen Manzum Nasihatname Örneği: Tehzîbü'ş-Şiyem Fî-Nazmî'l-Hikem, *Karabük Türkojî Dergisi*, Cilt/Sayı: 5-2 (2022), Karabük 2022, s. 155-174.

ISSN 2667-7253/e-ISSN 2687-3885, DOI: 107596/katud.31122022.006

** Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, mince@karabuk.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-2391-4273

ABSTRACT

The poets of the Anatolian literary field who grew up under the effects of Islamic culture and civilization placed particular importance on the Nasihat-nâme genre (in verse advisory) among others in which they wrote, and they got this genre to exist until the Republic era with different artworks. In this study, Ali Salâhaddin Yiğitoğlu (b.1877-d.1939), still writing in the 20th century in Ottoman poetic understanding, is considered a significant representative because of his religious, Sufic, and wise poems alongside his written and translated pieces whose subjects are on good morals. *Tehzîbü 'ş-Şiyem*, which is an artwork also on good morals, will be analyzed in the light of the poetic advisory genre. Before that, the reader will be informed briefly about his life and works, and then, *Tehzîbü 'ş-Şiyem* will be examined with regard to form and content. It is seen that it is comprised of one thousand poems, including different forms of poetry in aruz prosody. These are matla (rhymed couplet), müfret (unrhymed couplet), kıta (quatrain), nazım, mesnevi (poems whose each couplet is rhymed among itself). Yiğitoğlu aimed to give the reader a thousand pieces of advice by touching upon subjects of good morals and wisdom in each of his poems, and so, his work became a sample of this genre that deserves attention.

Keywords: Turkish literature, Verse admonitions, Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, *Tehzîbü 'ş-Şiyem*.

Giriş

İslam inancı, insanları birey ve toplum olarak iyiye, güzele ve doğruya yönlendirmek, maddi ve manevi her bakımdan iyi, ahlaklı bireyler yetiştirmek adına yapılması veya yapılmaması gerekenleri, Kur'an ve hadis aracılığıyla emretmiş veya tavsiyede bulunmuştur. Öte yandan insanlara “Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker” yani iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışma sorumluluğunu da yüklemiştir. Bu sorumluluğun bilinci, alim/şairlerin bu konuda eser kaleme almalarına zemin hazırlamıştır.

Başta tefsir, hadis, fıkıh, usul, tarih, mantık, matematik, astronomi ve tıp gibi dinî ve pozitif ilimlerin yanı sıra, tasavvufi ve ahlaki konularda da sayısız eser meydana getirmişlerdir. Özellikle insanın nefsine ve başkalarına karşı yükümlü olduğu görevleri tanıyıp yerine getirebilmesi için insanın sahip olması gereken “ahlak-ı hasene” yani güzel huylar olduğu gibi kaçınılması gereken “ahlak-ı seyyie” yani kötü huylar da vardır. Bu sebeple, İslam kültürü ve medeniyeti ışığında yazılan hemen her eserde dinî, tasavvufi ve ahlakî konulara yer verilmesinin yanında, bütünüyle ahlâkî konularda kaleme alınmış nasihatname türü eserler de vardır. İslami dönem Türk edebiyatına ait ilk

eserlerden olan Kâşgarlı Mahmûd'un *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ü, Yûsuf Has Hâcib'in *Kutatgu Bilig*'i ve Edîb Ahmed'in *Atabetü'l-Hakâyık*'ı gibi eserler, barındırdıkları öğütler/nasihatler dolayısıyla bu türün özelliklerini yansıtan ilk örnekler arasında sayılır. Sonraki yüzyıllarda bunun örnekleri katlanarak artmıştır. Ancak Ağâh Sırrı Levend'in "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız" başlıklı makalesinde belirttiği üzere "Ümmet çağında ahlâkî dinî esaslardan, hattâ tasavvufî düşüncelerden ayırmak mümkün olmadığına göre, bir eser için dinî, tasavvufî, ahlâkî vasıflardan birini kesin olarak vermek kolay değildir. Dinî bir eser aynı zamanda tasavvufî, dinî ve tasavvufî bir eser de aynı zamanda ahlâkî olabilir. Bunun içindir ki, ancak kapsadığı esas fikre bakarak, bir esere dinî, tasavvufî ya da ahlâkî hükmünü verir ve o çerçeve içine alabiliriz."¹ Dolayısıyla Anadolu sahasında 13. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıla kadar manzum, mensur ve manzum-mensur karışık olmak üzere kaleme alınmış çok sayıda nasihatname bulunmakta ve bu anlamda ortaya konulmuş eserlerin kesin bir sayısını vermek mümkün olmamaktadır. Ancak bu sahada yapılmış çalışmalar sayesinde bu tür eserlerin önemli bir kısmının dökümü ortaya konulmuş, yapılacak yeni çalışmalarla bu sayının daha da artacağı görülmektedir. Söz konusu çalışmalardan birkaçı şunlardır:

Bursalı Mehmed Tâhir'in bibliyografya tarzındaki "Ahlâk Kitâblarımız"² adlı risalesi. İki kısımdan oluşan risalenin birinci kısmında Osmanlı müellifleri tarafından telif, tercüme ve şerh yoluyla kaleme alınan ahlak konulu 108 kitab ile müellifi hakkında kısa bilgi vererek tanıtmış, ikinci kısımda kendi döneminde yazılmış 99 adet matbu kitabın adını ve yazarını liste halinde vermiştir.

Ağâh Sırrı Levend'in "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız"³ başlıklı makalesi. Levend, Ankara ve İstanbul'daki kütüphanelerde bulup tespit ettiği eserlerden oluşan bu makalesinde ahlak kitaplarını amaçlarına ve konularına göre a) genel ahlak konulu eserler, b) siyasetnameler, c) nasihatnameler, d) mevıza yollu eserler, e) ahlaki güzel sözler, f) fütüvvetnameler, g) Kabusname ve çevirileri, h) Kelile ve Dimne çevirileri, i) hikâyelerle süslenmiş ahlaki eserler, j) ahlaki fıkralar ve hikâyeler, k) atasözleri, l) türlü eserler olmak üzere on iki başlık altında sınıflandırır. Her başlık altında konuyla ilgili tespit ettiği eserlerin adını ve yazarı hakkında bilgi verdikten sonra, kimi zaman eserin içeriği, bölümleri, yazıldığı tarih, nazım şekli, sunulduğu kişi, eserin özet, tercüme veya şerh oluşu gibi bilgilere değinir.

¹ Ağâh Sırrı Levend, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* 11 (1963): 91.

² Bursalı Mehmed Tâhir b. Rif'at, *Ahlâk Kitâblarımız* (İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1325).

³ Levend, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", 91.

Mahmut Kaplan'ın 1990 yılında tamamladığı “Hayriyye-Nâbî”⁴ başlıklı doktora çalışması. Kaplan, çalışmanın girişinde nasihatnamelerin tanımı ve sınıflandırmasını yapmış, manzum nasihatnamelerin kaynakları konusunda bilgi vermiş, daha sonra, Yûsuf Has Hâcib'in *Kutatgu Bilig*'inden başlayarak Nâbî'nin *Hayriyye*'sine kadar yazılan 43 nasihatnameyi kısaca tanıtmış, muhtevalarını özet olarak vermiştir. Tez, daha sonra basılmıştır⁵.

Kaplan'ın *Türkler* ansiklopedisindeki “Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler”⁶ başlıklı yazısı. Yazar, o güne kadar tespit edip inceleyebildiği manzum nasihatnameleri tanıtmış, böylece tespit ettiği eser sayısını 43'ten 68'e çıkarmıştır.

Emine Yeniterzi'nin “Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesnevîler”⁷ başlıklı makalesi. Yeniterzi, makalesinde, Anadolu sahasında kaleme alınan 82 ahlaki mesneviyi, telif veya tercüme tarihi, beyit sayısı, türü, tertibi ve muhtevası ile tanıtmış ve o güne kadar üzerlerine yapılmış tez, kitap, makale veya bildiri bibliyografyasını da eklemiştir. Hakkında herhangi bir çalışma tespit edilmeyen mesnevîlerin yazma nüshalarını veya bilgi kaynağını vermiştir.

Ayrıca; Rıdvan Canım⁸, İskender Pala⁹, Ömer Faruk Yiğiterol¹⁰ ve Ayşe Parlakkılıç Mucan'ın¹¹ çalışmaları da konuyla alakalı anılması gereken çalışmalardan bazılarıdır. Bunların dışında da tez, makale ve bildiri tarzında yapılmış başka çalışmalar da vardır. Bu sayede hem yeni manzum nasihatnameler keşfedilmiş hem de tespit edilenlerin önemli bir kısmı incelenmiştir.

Yapılan bu çalışmalarda, nasihat konulu eserlerin, muhtevasına göre dinî, siyasi, tasavvufî, içtimai vb. şekilde tasnif edildiği görülmektedir. Her devirde geçerli ahlaki değerlerin yanında, şartların ve anlayışların değişmesiyle nasihatnamelerdeki muhtevanın da farklılaşmasına sebep olduğu

⁴ Mahmut Kaplan, “Hayriyye-Nâbî (İnceleme-Metin)” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1990), 12-69.

⁵ Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, 1. bs (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1995), 12-23.

⁶ Mahmut Kaplan, “Türk Edebiyatında Manzum Nasihat- nâmeler”, içinde *Türkler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 792-97.

⁷ Emine Yeniterzi, “Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesnevîler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5, sy 10 (2007): 433-68.

⁸ Rıdvan Canım, “Pendnâmeler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Öğüt Kitapları”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3 (1988): 153-59.

⁹ İskender Pala, “Nasihatnâme”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006), 409-10.

¹⁰ Ömer Faruk Yiğiterol, “Türk İslâm Edebiyatı'nda Pend-nâmeler ve Levh-nâme: İnceleme-Metin” (Yüksek Lisans, Bursa, Uludağ Üniversitesi, 2017).

¹¹ Ayşe Parlakkılıç Mucan, “Türk İslâm Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler ve Uurlalı Ya'küb Oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i” (Doktora Tezi, Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2020).

düşünülmektedir. Belli bir kesime yönelik yazılanlar olduğu gibi halk için yazılanlar da olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla divan edebiyatında önemli bir yer tutan nasihatnameler, başlangıçtan itibaren Cumhuriyet dönemine kadar çeşitli örneklerle varlığını sürdürmüştür.

Bu anlamda incelenmesi gereken eserlerden biri de XX. yüzyıl şairlerinden Ali Salâhaddin'in "Tehzîbü'ş-Şiyem fî-Nazmî'l-Hikem" isimli eseridir. Yazdığı şiirler ve yaptığı tercümelemlerle arkasında manzum ve mensur çok sayıda eser bırakan şair, dinî ve tasavvufî konuların yanı sıra hikemi ve ahlakî konulara da ayrı bir önem verdiği anlaşılmaktadır. Arapça mesellerin tercümesi olan *Nuhbetü'l-Emsâl* isimli eserinde özellikle nasihat yönü ön planda olan meselleri seçmesi, *Mehâsin-i Ahlak* isimli mensur ile bu makalenin konusunu teşkil eden *Tehzîbü'ş-Şiyem fî-Nazmî'l-Hikem* adlı manzum eserinde tamamen ahlakî konuları ele alması, şairin nasihatname türüne verdiği önemi göstermektedir.

Bu makalede şairin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra *Tehzîbü'ş-Şiyem* adlı eseri, şekil ve muhteva açısından incelenerek nasihatname geleneğindeki yeri tespit edilecektir.

1. Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun Hayatı¹²

Ali Salâhaddin, Maarif Nezaret Teftiş ve Muayene Encümeni azalığından emekli Hüseyin Hüsnü Bey'in oğludur. Şaban 1294/Ağustos 1877 tarihinde İstanbul'da Sultan Ahmed Nakilbend mahallesinde doğdu.

İlkokulu Kemeraltı İskender Mustafa Paşa İbtidâîsi, ortaokulu Kadırga Rüşdiyesi (1 Muharrem 1308/17 Ağustos 1890), liseyi İstanbul Mülkî İdadîsinde okuyarak mezun oldu. Ardından iki yıl Hukuk Mektebine devam etti. Bu arada Maarif Nezareti Teftiş ve Muayene Heyetinde mülazım olarak devam etti. 1314/1898 yılında katip olarak atandı. Bir taraftan da Ayasofya Merkez Rüştiyesi'nde rika derslerini verdi. Meşrutiyeti müteakip Daire-i İlmiye katibi oldu. Bâyezid rüştiyesinde de kavaid ve kitabet hocalığını yaptı. Daha sonraları Mekâtib-i Gayri Müslime ve Ecnebiye kâtipliği, Mekâtib-i Âliye Müesvidliği, Kütüphaneler Müfettişliği Kalemî Kâtipliği, Tedrisat-ı Taliye Birinci Şûbe Kâtipliği ve Tedrisat-ı Âliye Mümeyyizliği vazifelerine getirildi. Mümeyyizlikler lağv edilince Bezm-i Alem Kız Lisesinde, Galatasaray Lisesinde Arapça, Kadıköy Erkek Lisesinde Farsça dersleri verir. Bu dersler de lise müfredat programından kaldırılınca orta ve lise okullarında edebiyat ve Türkçe dersleri

¹² Yazarın hayatıyla ilgili bilgiler Sadettin Nüzhet Ergun, "Ali Salâhaddin (Yiğitoğlu)", içinde *Türk Şairleri* (İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1936), 462-63., İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri* (İstanbul, 1970), 1609. ve Fevziye Abdullah Tansel, "XX. Asır Türk Edebiyatı'nın Unutulmaması Gerekli Şairlerinden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu (1877-1939)", *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 1977, 265-69. ifade edilerek hazırlanmıştır.

veren Yiğitoğlu, en son 1936 yılında Pertevniyal Lisesi'nden kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. 19 Zilkade 1358/31 Aralık 1939 yılında Gureba hastanesinde vefat etti. Merkez Efendi mezarlığında defnedildi.

Ali Salâhaddin'in eğitiminde, iyi bir hattat ve kitabeti düzgün olan babasını tesiri büyüktür. Dönemin önemli şahsiyetlerinden Esad Efendi'den Arapça ve Farsça öğrendi, Hafız divanını ondan okudu. Yemen âlimlerinden Şeyh Mehmed San'avî, musikişinas ve şair Musullu Hafız Osman ve Hacı Zihni Efendi gibi önemli şahsiyetlerden çok istifade etti. Fransızca muallimi Lavasi'den de Fransızca öğrendi. Arapça, Farsça ve Fransızca dillerinde şiir ve nesir yazabilecek düzeyde bilgi sahibi oldu.

Çocuk denilecek bir yaşta şiirler yazmaya başlayan Yiğitoğlu, on dokuz yaşında iken Hersekli Arif Hikmet'in bir gazelini tahmis etmiş ve şairin takdirini kazanmıştı. 1908'den itibaren dinî, felsefî şiir ve nesirlerini *Sıratı Müstakim*, *Sebilürreşad*, *Beyanülhak*, *Meram* ve *Misbah* gibi İslamcı yayın organlarında neşretti.

Şiirlerinde Salâhî mahlasını da kullanan şair, Fuzuli, Nedim ve Şeyh Galip gibi Türk şairlere tahmisler ve nazireler yazdığı gibi İbnü'l-Fârız, Abdülkadir Geylanî, Urfî ve Mağribî gibi şairlerin Arapça ve Farsça bazı şiirlerini de tahmis etmiştir.

Divan şiiri geleneğini sürdüren şair; beyit, kıta, gazel, kaside, mesnevi, muhammes ve tahmis gibi çok sayıda nazım şekilleriyle şiirler yazmıştır. Şiirlerinde tasavvufî, felsefî, toplumsal ve ahlaki konuları kaleme almıştır.

2. Eserleri

Yazarın yukarıda bahsi geçen dergilerde çıkan şiir ve yazıları dışında manzum ve mensur çok sayıda telif ve tercümesi bulunmaktadır. Eserleri, yoğun olarak işlenen konulara göre, “dinî ve tasavvufî”, “hikemi ve ahlaki” ve “muhtelif konulu” olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür.

2.1. Dinî ve Tasavvufî Eserleri

Dinî ve tasavvufî olarak değerlendirilebilecek aşağıdaki eserlerden ilk altısı vahdet-i vücûd nazariyesi doğrultusunda yazılan eserlerin tercümesidir. Yedinci eseri ise daha çok dinî içerikli şiirlerden oluşmaktadır:

1) *Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ* Tercümesi: Muhammed b. Bahâeddin'in (ö. 952/1545) ilahi isim ve sıfatları vahdet-i vücûd nazariyesi doğrultusunda değerlendirdiği “*Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ*” adlı Arapça eserin tercümesidir.¹³

¹³ Eser latin harfleriyle basılmıştır: Maruf Toprak, Serhat Gültaş, ve Fakirullah Yıldız, *Şerhü'l-Esmâi'l-Hüsnâ* (İstanbul: Ketebe, 2021).

2) *el-Menhelü'l-Fâiz fî-Tercemeti Dîvânî İbni'l-Fâriz*: Tasavvuf edebiyatının önemli şairlerinden İbnü'l-Fâriz'in (ö. 632/1235) Arapça *Dîvân*'ının tercümesidir.¹⁴

3) *Terceme-i İnşâu'd-Devâir*: İbnü'l-Arbî'nin (ö. 638/1240) insanın Yaradan'a ve diğer yaratılanlara olan benzerliğinden hareketle varlığın hakikat ve türlerini konu alan "İnşâu'd-Devâir" adlı Arapça eserin tercümesidir.¹⁵

4) *Terceme-i Ukletü'l-Müstevfiz*: İbnü'l-Arbî'nin ulvi ve süfli âlemlerin zikir ve tertibine dair olan "Ukletü'l-Müstevfiz" adlı Arapça eserin tercümesidir.¹⁶

5) *et-Tedbirâtü'l-İlâhiyye fî-İslâhi'l-Memleketi'l-İnsâniyye* Tercümesi: İbnü'l-Arabî'nin Aristo'ya nisbet edilen "Sırru'l-Asrâr" adlı felsefi siyasetnamesini tasavvufi açıdan yeniden yorumladığı eserin tercümesidir.¹⁷

6) *Fusûsu'l-Hikem* Tercümesi: İbnü'l-Arabî'nin İslâm düşünce tarihinin en önemli eserlerinden olan "Fusûsu'l-Hikem" adlı eserin Türkçe tercümesidir.¹⁸

7) *Ravzatü'l-İhlâs*: Dini niteliği ön planda olan bu eseri, Hz. Muhammed ve onun soyundan gelenler, dört büyük halife ile İslam dininin büyük ve meşhur şahsiyetlerinin övgüleri hakkında yazılan şiirlerden oluşmaktadır.¹⁹

2.2. Hikemi ve Ahlaki Eserleri

Yiğitoğlu'nun dinî ve tasavvufi eserlerinin yanı sıra ahlaki konuları ele aldığı ve nasihat yönü ön planda olduğu için nasihatname türüne dahil edilebilecek eserleri de bulunmaktadır:

1) *Mehâsin-i Ahlâk*: Bursalı Mehmed Tâhir, yukarıda adı geçen risalesinde²⁰ bu eseri ahlak konulu eserler arasında saymıştır. Makalesinde ahlak kitaplarını amaçlarına ve konularına göre tasnif eden Ağâh Sırrı Levend de bu eseri, "genel ahlak konulu eserler" arasına dahil etmiştir. Eser incelendiğinde, İmâm

¹⁴ Eser incelemeye birlikte yayımlanmıştır: Muhammet İnce, *El-Menhelü'l-Fâiz - İbni'l-Fâriz Dîvânı Şerhi (İnceleme - Tenkitli Metin)* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021).

¹⁵ Eser latin harfleriyle basılmıştır: Fakirullah Yıldız, Serhat Gültaş, ve Maruf Toprak, *İnşâu'd-Devâir* (İstanbul: Ketebe, 2020).

¹⁶ Eser latin harfleriyle basılmıştır: Fakirullah Yıldız, Maruf Toprak, ve Serhat Gültaş, *Ukletül'l Müstevfiz* (İstanbul: Ketebe, 2020).

¹⁷ Eser latin harfleriyle basılmıştır: Serhat Gültaş, Maruf Toprak, ve Fakirullah Yıldız, *Tedbirât-ı İlâhiyye* (İstanbul: Ketebe, 2020).

¹⁸ Tansel, "XX. Asır Türk Edebiyatı'nın Unutulmaması Gerekli Şairlerinden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu (1877-1939)", 281.

¹⁹ İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 1609; Tansel, "XX. Asır Türk Edebiyatı'nın Unutulmaması Gerekli Şairlerinden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu (1877-1939)", 271.

²⁰ Bursalı Mehmed Tâhir b. Rif'at, *Ahlâk Kitâblarımız*, 41.

Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâu Ulûmiddîn*, Nasîrüddîn Tûsî'nin (ö. 672/1274) *Ahlâk-ı Nâsirî* ve Kınalızâde Ali Efendi'nin (ö. 979/1572) *Ahlâk-ı Alâ'î*'si gibi ahlak konulu kaynaklardan istifade edilerek hazırlandığı görülmektedir. Eserde ele alınan konu başlıkları şunlardır: Hulkun Ta'rîfi, Keyfiyet-i Nefsâniyye, İlm-i Ahlâkın Mevzûu, Nefs-i Nâtika, Ahvâl-i Nefs-i Nâtika, Nefs-i Melekî, Terbiye, Fazilet-i İlm, Âdab-ı Muallim, Âdâb-ı Mûteallim, Aksâm-ı Ulûmdân Hangilerinin Daha Ziyâde Makbûl ve Hangilerinin Mazmûm Olduğu Beyânındadır, Tebdîl-i Ahlâkın İmkânı ve Adem-i İmkânı, Hüsn-i Ahlâka Nâil Olmaklığın Vâsıtası, Emrâz-ı Kulûbün Alâmâtı ve Sıhhate Esbâb-ı Avdeti, Uyûb-ı Nefse Kesb-i Vukûfun Tarîki, Çocuklara Ta'lîm-i Ahlâkın Vech-i Telkîni, Akl-ı Tecrübî, Hüsn-i Edâ-i Akl, İbret, Kesr-i Şöhret, Liyâkat-ı Uhuvvet, Samt ü Sükût, Cehâlet, Sefâhet, Batâlet, Lu'b, Riyâ, Gıybet, Buhl, Hased, Kizb, Ucub, Acele, İstihzâ, İstiskâl, Mâlâ-ya'nî.²¹

2) *Nuhbetü'l-Emsâl* tercümesi: Ahmed Meydânî'nin (ö. 518/1124) Arap mesellerinin/atasözü ve deyimlerinin ortaya çıkış hikayelerini ve kullanım yerlerini açıklayan "Mecmau'l-Emsâl" adlı eserin muhtasar tercümesidir. Yiğitoğlu, seçtiği mesel maddelerini, varsa açıklamasıyla birlikte, tercüme etmiş, ardında her birini bir şiirle açıklamıştır²². Mesel seçiminde, hikemî ve ahlaki yönü ön planda olanları tercih etmiştir. Bu yönüyle eseri, nasihatname sırasına dahil etmek mümkündür.

3) *Tehzîbu's-Şiyem fi-Nazmi'l-Hikem*: Çalışmanın konusu olan eser, aşağıda incelenecektir.

2.3. Muhtelif Konulu Eseri

Aşkın Sesi: 1341 yılında basılan kitap, farklı nazım şekilleriyle yazılmış Türkçe ve Farsça şiirlerden oluşmaktadır.²³ Eserde; mesnevi, müseddes, gazel, kaside, murabba, muhammes ve tahmis gibi farklı nazım şekilleriyle yazılmış; tevhit, naat, methiye, nazire, mersiye ile Dumlupınar Şehitlerine, İzmir'e Kavuşmak, Şanlı Ordu, Felsefe-i Hakikat, Hikemî Parçalar, İğne, Bezm-i Âlem Kız Lisesi, Erenköy Lisesi, Ankara Lisesi marşları gibi farklı tür ve konuları ihitiva eden Türkçe ve Farsça şiirlerden oluşmaktadır.²⁴

²¹ Salâhaddin, *Mehâsin-i Ahlâk* (İstanbul: Matbaa-i Kütübhâne-i Cihân, 1324); Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız, ve Serhat Gültaş, *Mehâsin-i Ahlak* (İstanbul: Ketebe, 2021).

²² Eser incelemeyele birlikte yayımlanmıştır: Muhammet İnce, *Nuhbetü'l-Emsâl (Mecmau'l-Emsâl Tercümesi)* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2022).

²³ Ali Salâhaddin, *Aşkın Sesi* (İstanbul: Sühûlet Matbaası, 1341).

²⁴ Eser latin harfleriyle basılmıştır: Ayşe Sağlam ve Mustafa Yiğitoğlu, *Aşkın Sesi (İnceleme-Metin)* (İstanbul: DBY Yayınları, 2020); Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız, ve Serhat Gültaş, *Aşkın Sesi* (İstanbul: Ketebe, 2020).

Yukarıdaki eserleri dışında Yiğitoğlu'nun Arapçadan yaptığı başka çevirileri de vardır. Ergun'a göre, Neseî'nin İbn Teymiye'ye reddiyesini, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fütühât-ı Mekkiye*'sinden bazı parçaları da tercüme etmiştir.²⁵ Ayrıca Molla Câmî'nin vahdet-i vücûd hakkındaki bazı rubailerini Türkçeye nesir olarak tercüme ve şerh etmeye çalışmıştır. Yirmi beş sayfadan ibaret olan bu tercümenin tamamlanmadığı anlaşılmaktadır. Bunların dışında Yiğitoğlu'nun, Arap, Acem ve Türk meşhur şairlerine ait, özellikle beyit ve kıtalardan oluşan bir şiir seçkisi ve bazı şahsiyetler için düştüğü tarihleri de bulunmaktadır.²⁶

3. Manzum Nasihatname Örneği Olarak *Tehzîbü'ş-Şiyem fî-Nazmî'l-Hikem*²⁷

Bu eserin varlığından adı geçen makalesinde söz eden Agah Sırrı Levend,²⁸ yaptığı tasnife göre eseri nasihatnameler sınıfına dahil etmiştir.

3.1. Nüsha Özellikleri:

Yazma halinde olan eser, Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda 06 Hk 1084 numara ile kayıtlıdır. Müellif hattıyla yazılı olup, yazı türü rik'adır. Eser, 135 varaktan meydana gelmektedir. Varakların sadece "b" yüzü kullanılmış, sayfanın sağ üst köşesine sayfa numarası eklenmiştir. Varağın diğer yüzü ise tamamen boş bırakılmıştır. Eser, mesnevi nazım şekliyle yazılmış sekiz beyitlik bir methiye ile başlamaktadır.

3.2. Şiirlerin Şekil Özellikleri

Eski Türk edebiyatı sahasındaki nasihatnameler, özellikle bağımsız eserler hâlinde düzenlendiğinde genellikle mesnevi olarak kaleme alınmıştır. Divanlarda, diğer manzum ve mensur eserlerin içinde kaside, gazel ve terci-i bend, kıt'a ve müfred vb. nazım şekilleriyle yazıldığı görülmektedir. Sanat hayatına XX. asrın başında (1908) başlayan Salâhî, divan şiiri geleneğini sürdüren ve yazdığı şiirlerde hemen hemen bütün nazım şekillerini kullanmıştır. Hikmetli söz ve öğütlere yer verdiği bu eserinde ise sadece müfred, matla, nazım, kıt'a, ve mesnevi nazım şekillerini tercih etmiştir.

²⁵ Ergun, "Ali Salâhaddin (Yiğitoğlu)", 463.

²⁶ Tansel, "XX. Asır Türk Edebiyatı'nın Unutulmaması Gerekli Şairlerinden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu (1877-1939)", 282.

²⁷ Eser, tarafımızdan "İnceleme, metin, sözlük ve dizin" olarak yayına hazırlanmış, basım aşamasındadır.

²⁸ Levend, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", 102.

Şair, bir düşünceyi, bir öğüdü, kısa ve öz biçimde anlatmak istediğinde onu matla²⁹ veya müfred/ferd³⁰ tarzında tek beyte sığdırarak verdiği görülmektedir. Nasihatnamedeki şiirlerin önemli bir kısmını matla ve müfredler oluşturmaktadır:

Matla

Lisânın cirmi gerçi pek küçükdür

Fakat cürmi o nisbette büyükdür (8/51)³¹

Müfred

‘İlel-i dehre ‘ilâc istersen

Sabrı kıl kendine bir hüsn-i devâ (13/84)

İleri sürdüğü düşünceyi geliştirmek, sebep ve sonuçlarını açıklamak ve bazı hususları sıralamak istediğinde, konunun muhtevasına göre beyit sayısını artırmıştır. Bunun için beyit sayısı iki ile 13 arasında değişen kıt’a, kıt’a-ı kebir³², nazım³³ ve mesnevi³⁴ nazım şekillerini tercih ettiği görülmektedir:

Mesnevi

Ricâlin kalbi münbit bir mezârî‘

Zirâ‘at eyle en sağlam menâfi‘

‘Umûmî olmasa nâbit dem-â-dem

Yeter ba‘zı nemâsı çünkü elzem (10/64)

Günlerin beş kısma ayrıldığını, gaflete düşmeden bunları iyi değerlendirmek gerektiğini söyleyen şair, bu fikri on üç beyitlik bir mesneviye sığdırarak anlatmıştır:

Münkasimdir beşe eyyâm ‘adedi

Güzünü aç gide gaflet remedi

Evveli oldı o yevmin mefkûd

²⁹ Matla: Mısraları birbiriyle kafiyeli gazel ve kasidenin ilk beytine denildiği gibi, iki mısraı birbiriyle kafiyeli; yani, musarra’ ya da mukaffâ olan tek beyte de denilmektedir.

³⁰ “Ferd” ya da “müfred” diye tabir edilen iki mısraı kafiyesiz ve bağımsız şiirler halinde yazılan beyitlerdir.

³¹ (Sayfa no/Siir no).

³² Kıt’a: Matla ve mahlas beyti olmayan Genellikle iki beyitten oluşan, beyit sayısı ikiden fazla olduğunda “Kıt’a-ı kebir” diye adlandırılan nazım biçimidir.

³³ Nazım: İlk beyti musarra (kafiyeli) olan, beyit sayısı genellikle iki ile on beş arasında değişen, gazelden farklı olarak mahlası olmayan nazım şekli olarak tanımlanır.

³⁴ Mesnevi: Her beytin dizeleri kendi aralarında kafiyeli olup aruz bahirlerinin kısa kalıplarıyla yazılır. Beyit sayısı en az iki veya daha fazla beyitlerle yazılan bir nazım biçimidir:

Sâniyen 'âlim-i hâl ü meşhûd

Sâlisen gelmede mevrûd eyyâm
İhtimâm eyle de çekme âlâm

Râbi'-i yevm ise va'd-i âfi
Hâzîhi'l-va'detü yevmen te'tir³⁵

Kısm-ı hâmis ise ol memdûdun
Olacak bir gün o da meşhûdun

Nerede kaldı 'acabâ ol emsin
İşledi hayli günâhı nefsin

Çeşm-i im'ânını 'atf eyle hemân
Yevm-i meşhûdunu mahv etme amân

Yevm-i mevrûd yarındır her gâh
Kılma müstakbelini mahv u tebâh

Rûz-ı mev'ûd ise 'aynen sâdık
'İlel-i dehri bilüp ol hâzık

Nasb-ı 'ayn ile hemân görme nasab
Vird-i sâfi sana ol 'azb-ı edeb

'Âlem-i âhireti sanma uzak
Meşy ü refâtârı anın misl-i Burâk

Çünkü ol dâr-ı bekâ başka makâm
İhtimâm eyle de bul cây-ı selâm

O na'im-i ebedî bi-gâyet
Şiddet-i nârî da öyle müsbet (13/85)

Nazım

İnsanların kötü yönlerini düzeltmede ilmin önemine değinen şair, bu düşüncesini iki beyitlik bir nazım içinde vermiştir:

'İlmi tahsile heveskâr olasin rûz u leyâl
Çünkü islâh idilür 'ilm ile fâsid ahvâl

³⁵ Bu vade (söz) birgün gelecek.

Hâsîdin ragmine kesb eyle kemâlâtı hemân
Çıkarır sük-ı revâca seni kâlâ-yı kemâl (2/6)

Aşağıdaki örnekte akıl ve basiret sahibi ile aptal ve cahilin karşılaştırması yapılmış, bunun için beyit sayısı ikiden artık bir nazım tercih edilmiştir:

Lisân-ı 'âkilân her dem verâ'-i dildedir ancak
Kezâlik câhilânın kalbi pîşinde anın mutlak

'Ukûl erbâbı ıtlâk-ı lisân etmez tefekkürsüz
Anun mîzânı sâdıkdır kıyâsı mantika evfak

Eğer tîr-i nigâhı vâsıl-ı râh-ı savâb olsa
Söze başlar merâm u fikri de el-hak olur esdak

Basîret ehline lâyhı ise semt-i hatâyâsı
Açar mı revzen-i nutkı o merd-i 'âkil ü elyak

Fakat nâdân olan fikr ü te'emmül eylemez aslâ
Anınçün sebğ güftârı olanlar 'âciz ü ahmak

Esâsen yok te'emmül etmeğe tâbı o keç-bînin
Dem-â-dem gâyetü'l-bâb olmada enzârına muğlak (31/214)

Kıt'a

İki beyitlik bu kıt'ada başkasının malına el uzatmamayı tavsiye etmektedir:

El uzatma mâl-i gayra el-hazar
Bil nedir âsâr-ı hazm-i 'âkilân

Öyle mâla dest-res olsan bile
Çâre-i nez'i kolaydır her zamân (15/97)

Kıt'a-ı kebire

Yerilmeye müstahak, kötü ve beğenilmeyen durumlardan elini çekmenin faydaları, kötü işler yapmanın zararlarını dört beyitlik bir kıt'a-ı kebire içinde anlatmıştır:

Her kim ki zemâyimden ider keff-i eyâdî
Vâreste-i her dagdaga-ı havf-ı cihândır

Ger mürtekeb-i fi'l-i kabîh olmasa âdem
Âzâde-i isnâd u hatî'ât u hevândır

Seylâb-ı hevâya kapılıp ba'zı tabî'at
Ba'zen de musaffâ olarak rûh-ı revândır

'Aklın var ise turma 'affif olmağa sa'yet
Ol cevher-i 'iffet sebab-i emn ü emândır (8/55)

3.1. Şiirlerin Vezni

Yığıtoğlu, genel itibarıyla Türk edebiyatında en sık kullanılan vezinleri tercih etmiştir. Vezinlerin kullanım sıklığı sırasıyla şöyledir:

Mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün

Mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün

Fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün

Mef'ülü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fe'ülün

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Mef'ülü / mefâ'ilün / fe'ülün

Mef'ülü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün

Fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün

Mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün

Müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün

3.2. Şiirlerin Dili

Muhtevası ahlaki ve öğretici olan eserlerde genellikle sade ve anlaşılır bir dil tercih edildiği bilinmektedir. Konusu ve amacı insanlara maddi ve manevi her anlamda iyiyi doğruyu öğretmek olan bu eser, türünün dil özellikleri taşımakla birlikte içinde Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar sık kullanılmıştır. Örneği çok olmamakla birlikte Osmanlı Türkçesi metinlerinde nadir karşılaşılabileceğimiz Arapça kelimelere de rastlamak mümkündür. Şiirlerinde öğüt vermeyi öncelediği için, şiirlerdeki fikir yoğunluğu sanatın önüne geçmiştir. Kimi zaman düşüncelerini vezne sokmaktan başka bir sanat kaygısı taşımadığı görülmektedir.

3.3. Şiirlerin Muhtevası

Yukarıda da belirtildiği gibi, *Tehzîbü'ş-Şiyem*'de, farklı nazım şekilleriyle yazılmış, beyit sayısı bir ile on üç arasında değişen bin şiir bulunmaktadır. Her bir şiirde bir öğüt verdiği düşünüldüğünde adeta “bin nasihatten bir musibet

yeğdir” atasözündeki mefhumun aksine “bir müsibete bin nasihati yeğlemiş” olur.

Nasihatnameler, her bakımdan iyi bireylerin yetişmesi adına iyiyi ve doğruyu öğütleyen, kötülükten ve yanlıştan da sakındıran eserlerdir. Ali Salâhaddin, ahlaki öğütlerini bazen doğrudan doğruya, bazen de aksi yönden ele almıştır. Akli iyi idare etmek, şehvete düşkün olmamak, çok konuşmamak vb. hususiyetleri faydaları; cahillik, sefihlik, yalancılık, hased vb. davranışları ise zararları bakımından ele alır. Kimi zaman da bir konu üzerinde düşünmemizi sağlayarak, bütün bunların insana neler kazandırdığını, neler kaybettirdiğini anlamamızı ister. Nasihatnameye, her dönem geçerli öğütler konu olduğu gibi dönemin şartlarına göre kaybolan ve yozlaşan değerler de konu olmuştur. Eserde işlenen konulardan bazıları şunlardır:

İtaat: Nasihatname’nin sekiz beyitten oluşan bir numaralı şiiri, mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Methiye türünde olan bu şiirde, isim vermeden, hilafet makamının yüce sultanı diye nitelendirdiği dönemin padişahını övmekte ve ona itaati öğütlemetedir. Çünkü üstlerinize itaat ederseniz altınızdakiler de size itaat eder:

Hilâfet câhının ‘âlî-güher sultân-ı zî-şânı
Bilâ şekk ol şeh-i kudî-mekân u lutf-ı rabbânî

Zimâm-ı ‘adl ü ihsânı yemîninde musahhârdır
Kezâ ol keff-i yüsrâsı yesâre bahr-i cevherdir

Nizâm-ı hük-m-i ‘âlem tâbi‘ oldı emrine her dem
Kıvâm-ı hadd-i şer‘î emr-i ‘âlisi ile muhkem

Odur (...)³⁶ kutb-ı kerem devrânda her câda
Himâye eyliyor bây u gedâyı cümle ercâda

Cemî‘-i ‘âleme zıll-ı zelîl-i Rabb-ı Rahmândır
Bütün âdem dem-â-dem sâyebân-ı lutf-ı Mennândır

Masûndur sâye-i şahânesinde cümle hakkı
Zihî melce’ ki medyûn-ı teşekkür eyliyor halkı

Hem ol be’s-i şedîdi kam‘-ı hussâd eyliyor ‘adlen
Olan hussâddan hâ‘if mülâkî rahata fi‘len

³⁶ Eksik hece olduğu için vezne uymamaktadır.

O halde fevkine sen de itâ'at eyle kim her ân
Senin dûnun da bezl itsün sana tâ'âtını ez-cân (1/1)

İlim: Şairin önemli bulduğu ikinci bir konu ise ilimdir. Özellik nakli ilimlerin önemi özerine durmakta, faydalarını tek tek saymaktadır. Ona göre ilim, paslı kalbi parlatır, zihni bilir, zayıf aklı güçlendirir, kıvrak zekayı sağlamlaştırır, gönül sahibi insanlara yardım eder. Yalnızlıkta sırdaş ve gönül okşayan bir dosttur. Can bağışlayan lezzeti gönülde hüzün bırakmaz, başı deratte olanı usandırmaz. Herkesin gönlü her an ondan yanadır, sıkıntı ve bela anında tasa vermez. İnsanı meramına zahmetsizce ulaştırır. Meşru maksada ulaşmayı kolaylaştırır:

Paslı kalbe bir cilâdır nûr-ı âsâr u nukûl
Hem misenn-i zihn ü hem de muhyi-i mürde 'ukûl

Fikr-i cevvalê metânet bahş ider bâ avn-ı dîn
Ol sahîhu'l-kalb olan insânlara ni'me'l-mu'în

Hâl-i vahdetde musâhib âdeme memlû-yı râz
Hâl-i vahşetde ise bir mûnis-i hâtır-nevâz

Lezzet-i cân-bahşı koymaz dilde hiç gerd-i keder
Hem usandırmaz seni ey mübtelâ-yı derd-i ser

Arzû eyler anı her bir zamân kalb-i 'umûm
Hâlet-i darrâda hattâ gönlüne virmez gumûm

Gerçi ârâ muhtelif lâkin bu bâbda müttefik
Vech-i istihsânda hepsi oldı gayr-ı müfterik

Dest-res eyler nüfûsı matlaba bî-renc ü gam
Maksad-ı meşru'ı teshîle sebebdır lâ-cerem (1-2/5)

Sonraki on dört şiirde de ilim konusunu farklı açılardan ele alarak tavsiye ve öğütleri devam ettirmektedir: Gece gündüz ilim tahsil etmek gerekir. İlim sayesinde insanın kötü yönleri ıslah olur ve insan değer kazanır. İlimin en güzelini seçmek gerekir. Güzel ilmin meyvesi de güzel olur. En hayırlı ilim ve irfan, hikmete faydası olandır. En güzel va'z ve nasihat şehvete mani olandır. İlim herkese tevdi edilmiş ama asıl olan ilimle amel etmektir. İlimin başı, yumuşak huylu ve sakin olmaktır. Senden daha bilgili olana sormalısın. İlimin ehemmiyetini bilmek lazım.

Samimiyet (Söz): Şair bir sonraki konu olarak sözdeki samimiyetin önemine değinir. Canıgönülden söylenen söz, can kulağıyla dinlenir ve kalbin en

derin noktasına iner. Samimiyetten uzak, sade dil ile söylenen söz, hiçbir kalbe işlemeden yankılanarak geri döner:

Çıkarsa cân u dilden söz süveydaya duhûl eyler
Hemân mahfûz-ı sem ‘-i cân olup kalbe hulûl eyler

Sadâ-âsâ zuhûr eyler ise lâkin lisânından
Nasıl mahbûb-ı kalb olsun o söz çünkü ‘udûl eyler (4/21)

Sözünde samimi olmayan, kendi nefsinin de aldatmış olduğu için başkasına öğüt veremez. Kendine zarar verenden dost olmaz:

Nefsini mugfil olan nâsih-i agyâr olmaz
Eyleyen kendini ızrâr sana yâr olmaz (4/20)

Akıll ve Basiret: Dikkatli ve uyanık olan, helal mal kazanır. Üzerine düşen görevi de yerine getirir. Gizli saklı günah işlemez. Çünkü akıll ve basiret sahibi olan kişi, yaptığı hatanın ortaya çıkması durumunda nasıl bir utanca ve aşağılanmaya sebep olacağını bildiği için bundan uzak durur:

Olamaz mürtekb-i seyyi’e sırren hâzim
Çünkü ifşâsı anın mûcib-i zill ü ‘ârı

Mazhar-ı âyet-i kübrâ-yı Hudâ’dır âdem
Sâhib-i hazm olan elbette o zülden ‘ârî (4/22)

Ulum-ı Hamse (Beş İlim): Şaire göre bilinmesi ve unutulmaması gereken beş ilim vardır. Birincisi fıkıh, ikincisi tıp, üçüncüsü mühendislik (bina ve inşaat), dördüncüsü, astronomi, beşincisi Nahiv (söz dizimi, cümle bilgisi)’dir:

‘Ulûm-ı hamseyi aslâ unutma eyleyim ta’dâd
Odur çünkü hakikatde medâr-ı feyz-i isti’dâd

Biri edyâna elzemdir o da fikh-ı celîlü’ş-şân
Biri sıhhat için nâfi’ o da tıbb-ı devâ-eşfân

Üçüncü fenn-i mebânînin esâsı hendese fenni
‘İmâd-ı ebniye ol fenn ile kâ’im bırak zannı

Kezâ fenn-i nücûm ol kısım-ı râbî’dır bu devrânda
Beşinci ‘ilm ise nahv oldı ve’l-hâsıl şu mizânda (4/23)

Kitap: İyi bir kitap, en güzel dost ve arkadaştır. Kişiyi hem usandırmaz hem de yalandan korur. Yorulup okumayı bıraktığında, kitap insanı ayıplayıp azarlamaz, sırrını ifşa etmez:

Âdeme ni'me'r-refik oldı kitâb-ı müstetâb
Hem usandırmaz seni eyler yalandan ictinâb

Ger yorulsan da bıraksan hiç 'itâb etmez sana
Ol vedi'a sırrını ifşâya etzme pîç ü tâb (4/24)

İrfan: İnsanın değerini yekseltecek olan irfandır. Bu yüzden kişinin menşei ve soyu ona değer katmaz.

Âdemin kadrini isbâta sebebdır 'irfân
Menş'e ü mevliidi olmaz sebab-i rif'at-ı şân

Bilinür zâde-i tab'ıyla kişi-zâdeliği
Müftehir olsa pederle görünür sâdeliği

Âdemin şânını i'lâ ider elbet âdâb
Olamaz mûcib-i tahsîn-i nazar ol esvâb

Evc-i bâlâ-yı senâya çıkarır fazl u edeb
Yoksa ensâb değil fahr ü mübâhata sebab

Fi'l-hakîka şeref ü şân-ı beşer 'ilm ü kemâl
Ehl-i sîret nazarında olamaz kadr-cemâl

Aslı mechûl ise de eyleme teksir-i makâl
Gösterir aslını da fer'ini de ol ef'âl

Âdemin kıymeti 'irfân u edeble kâ'im
Asl u ensâb ile kâbil mi ki olsun dâ'im (5/25)

Bunların dışında cömertlik, acılara karşı sabır, el emeğinin güzelliği vb. çok sayıda meziyetlerin faydalarını, cehalet, gaflet, soyuyla övünme, nefis ve heva peşinde koşma, dünya malına talip olma, unutkanlık, verdiği sözü tutmama, ayak sürçmesi, öfke, hiddet, saldırgan tavırlar, şer (kötülük), hastalık, gam ve endişe, hayal ve arzu, kınama ve kötüleme gibi insanın maddi ve manevi kişiliğini, sosyal çevresi ile olan ilişkilerini düzene sokacak her türlü yararlı düşünce ve davranış biçimini öğütlemektedir.

Eserine bir methiye ile başlayan şair, bir methiye ile de son vermiştir. 1000'inci şiirin makta beytinde bu hususa özellikle dikkat çekmiştir:

Nasıl dîbâce-ârâ-yı senâ oldumsa matla'da
Kezâ misk-i hitâm itdim 'uluvv-i zikri makta'da (135/1000)

Şair son olarak “kıt’a-ı hitâmiye” başlığıyla tamamen güzel huyları (mekârim) konu alan hikmetli divanını tamamlayabildiği için Allah’a hamt ederek bitirir:

Kıt’a-ı Hitâmiye

Hudâ'nın lutfuna bin kerre hamd olsun hitâm buldı
Şu dîvân-ı hikem-’unvân bütün bahsi mekârimden

Bunun îfâ-yı şükranında zâhir ‘acz ü taksirim
Kezâlik hâme de ‘acizle düşdi dest-i nâzımdan

SONUÇ

İslam inancı gereği, insanları iyiye ve doğruya yönlendirmek; kötülükten ve yanlıştan sakındırmak suretiyle iyi ve ahlaklı bireyler yetiştirmeyi ilke edinen alim ve şairler bu uğurda manzum ve mensur yüzlerce eser vücuda getirmişlerdir.

XX. yüzyılın ilk yarısına kadar yaşayan Salâhaddin Yiğitoğlu bu geleneği devam ettiren şairlerden biridir. Dönemin dergilerinde çıkan şiir ve yazıları dışında manzum ve mensur çok sayıda telif ve tercümesi bulunmaktadır. Vücuda getirdiği eserlerinde ahlaki konulara ayrı bir önem vermiştir. *Nuhbetü'l-Emsâl* isimli mensur-manzum tercümesi, nasihat yönü ağır basan eserlerden biridir. *Mehâsin-i Ahlâk* adlı mensur eseri, tamamen güzel ahlakı konu alan bir eserdir. Çalışmamızın konusu olan *Tehzîbü’ş-Şiyem* adlı eseri de iyi ahlakı konu alan manzum bir nasihatnamedir.

Yiğitoğlu, divan şiiri geleneğini sürdüren ve yazdığı şiirlerde hemen hemen bütün nazım şekillerini kullanmıştır. Hikmetli söz ve öğütlere yer verdiği bu eserinde ise sadece müfred, matla, nazım, kıt’a, ve mesnevi nazım şekillerini tercih etmiştir. Eserde bu nazım şekilleriyle yazılı 1000 şiir bulunmaktadır. Şiirlerin beyit sayısı konunun içeriğine göre bir ile on üç arasında değişmektedir.

Muhtevası ahlaki ve öğretici olan eserlerde genellikle sade ve anlaşılır bir dil tercih edildiği bilinmektedir. Türünün dil özelliklerini taşımakla birlikte bu eserin içinde Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar sık kullanılmıştır. Şiirlerdeki fikir yoğunluğu sanatın önüne geçmiştir.

Ali Salâhaddin, ahlaki öğütlerini bazen doğrudan doğruya, bazen de aksi yönden ele almıştır. Akli iyi idare etmek, şehvete düşkün olmamak, çok konuşmamak vb. hususiyetleri faydaları; cahillik, sefihlik, yalancılık, hased vb. davranışları ise zararları bakımından ele alır. Kimi zaman da bir konu üzerinde

düşünmemizi sağlayarak, bütün bunların insana neler kazandırdığını, neler kaybettirdiğini anlamamızı ister.

Eserine dönemin padişahına yazdığı bir methiye ile başlayan şair, bir methiye ile de son vermiştir.

KAYNAKÇA

ALİ SALÂHADDİN. *Aşkın Sesi*. İstanbul: Sühûlet Matbaası, 1341.

BURSALI MEHMED TÂHİR b. Rif'at. *Ahlâk Kitâblarımız*. İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1325.

CANIM, Rıdvan. "Pendnâmeler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Öğüt Kitapları". *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3 (1988): 153-59.

ERGUN, Sadettin Nüzhet. "Ali Salâhaddin (Yiğitoğlu)". İçinde *Türk Şairleri*, 1:462-63. İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1936.

GÜLTAŞ, Serhat, MARUF Toprak, ve Fakirullah Yıldız. *Tedbirât-ı İlâhiyye*. İstanbul: Ketebe, 2020.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul, 1970.

İNCE, Muhammet. *El-Menhelü'l-Fâiz - İbnü'l-Fâriz Dîvânı Şerhi (İnceleme - Tenkitli Metin)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021.

———. *Nuhbetü'l-Emsâl (Mecmau'l-Emsâl Tercümesi)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2022.

KAPLAN, Mahmut. *Hayriyye-i Nâbi (İnceleme-Metin)*. 1. bs. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1995.

———. "Hayriyye-Nâbi (İnceleme-Metin)". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1990.

———. "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat- nâmeler". İçinde *Türkler*. C. 11. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

LEVEND, Agâh Sırrı. "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* 11 (1963): 89-115.

PALA, İskender. "Nasihatnâme". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32:409-10. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006.

PARLAKKILIÇ MUCAN, Ayşe. "Türk İslâm Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler ve Uralı Ya'küb Oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i". Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2020.

SAĞLAM, Ayşe, ve Mustafa Yiğitoğlu. *Aşkın Sesi (İnceleme-Metin)*. İstanbul: DBY Yayınları, 2020.

SALÂHADDİN. *Mehâsin-i Ahlâk*. İstanbul: Matbaa-i Kütübhâne-i Cihân, 1324.

TANSEL, Fevziye Abdullah. "XX. Asır Türk Edebiyatı'nın Unutulmaması Gerekli Şairlerinden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu (1877-1939)". *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 1977, 265-82.

TOPRAK, Maruf, Serhat Gültaş, ve Fakirullah Yıldız. *Şerhü'l-Esmâi'l-Hüsna*. İstanbul: Ketebe, 2021.

TOPRAK, Maruf, Fakirullah Yıldız, ve Serhat Gültaş. *Aşkın Sesi*. İstanbul: Ketebe, 2020.

———. *Mehâsin-i Ahlak*. İstanbul: Ketebe, 2021.

YENİTERZİ, Emine. “Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesnevîler”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5, sy 10 (2007): 433-68.

YILDIZ, Fakirullah, Serhat Gültaş, ve Maruf Toprak. *İnşâu'd-Devâir*. İstanbul: Ketebe, 2020.

YILDIZ, Fakirullah, Maruf Toprak, ve Serhat Gültaş. *Ukletül'l Müstevfîz*. İstanbul: Ketebe, 2020.

YİĞİTEROL, Ömer Faruk. “Türk İslam Edebiyatı'nda Pend-nâmeler ve Levh-nâme: İnceleme-Metin”. Yüksek Lisans, Uludağ Üniversitesi, 2017.